

UN MAESTRO SOCRATICO

Luciano Paolicchi

Bepi Torresin era un uomo di molte qualità. È stato uno straordinario insegnante e verso i suoi studenti ha sempre mostrato, tutta la vita, una straordinaria generosità di sé: dava molto, dava il suo tempo. Forse la generosità di sé è stata la sua qualità preminente, valutando quanto essa abbia pesato sulla sua attività di filologo. Credo che per questa generosità, Bepi abbia molto sacrificato della sua personale possibilità di produzione scientifica: era un insegnante socratico.

Aveva una grande cultura classica. Aveva fatto buoni studi, avuto grandi maestri: Pasquali, la Normale di Pisa. Tra i compagni d'università era considerato diversi gradini più su della media: il giorno in cui Bepi discusse la sua tesi di laurea, molti studenti assistevano alla discussione. Subito dopo la laurea, fu mandato per un anno di perfezionamento ad Aarhus, in Danimarca. Cominciò allora la sua avventura danese.

Aveva interessi culturali molteplici, molte curiosità intellettuali, ma la sua grande passione era la filologia classica. Aveva un'idea aristocratica della cultura: aristocratica nel senso di alta qualità. Esigeva molto dagli studenti a cui dava molto; e più ancora esigeva da chi coltivava gli studi classici. Non ammetteva diletterismi. Una volta mi capitò di parlare con lui di un archeologo dilettante: un industriale che impegnava parte della sua ricchezza in ricerche archeologiche a cui lui stesso partecipava. A me sembrava una cosa da apprezzare: fatte le debite proporzioni, pensavo a Schliemann. Lui non la pensava così: per lui era meglio se quei mezzi andavano ad archeologi professionali.

EN SOKRATISK LÆRER¹

Luciano Paolicchi

Bepi Torresin var en mand med mange kvaliteter. Han var en helt speciel underviser, og over for sine studenter har han altid, hele livet, udvist en helt speciel generøsitet med sig selv: han gav meget, han gav sin tid. Måske var denne generøsitet med sig selv hans mest fremtrædende egenskab ved tanken på, hvor meget den har tynget hans virke som filolog. Jeg tror, at Bepi på grund af denne generøsitet har ofret meget af sin personlige mulighed for videnskabelig produktion: han var en sokratisk lærer.

Han havde en stor klassisk dannelse. Han havde studeret godt, haft store læremestre: Pasquali, Scuola Normale i Pisa. Blandt sine studiekammerater blev han anset for at befinde sig adskillige trin over middel: den dag, da Bepi forsvarede sit speciale, deltog mange studenter i diskussionen. Straks efter sin eksamen blev han sendt til København for et år til videreuddannelse. Da begyndte han sit danske eventyr.

Han havde mangfoldige kulturelle og intellektuelle interesser, men hans store lidenskab var den klassiske filologi. Han havde en aristokratisk opfattelse af kulturen: aristokratisk i betydningen høj kvalitet. Han forlangte meget af sine elever, som han også gav meget igen; og endnu mere forlangte han af den, der dyrkede de klassiske studier. Han tillod ikke diletantisme. Engang kom jeg tilfældigt til at tale med ham om en amatørarkæolog. En fabrikant, som brugte en stor del af sin rigdom på arkæologiske undersøgelser, som han selv deltog i. Jeg fandt det prisværdigt: alt andet lige tænkte jeg på Schliemann. Han så ikke sådan på det: for ham var det bedre, hvis de midler gik til professionelle arkæologer.

¹ *UN MAESTRO SOCRATICO* er oversat til dansk af Annemarie Torresin

Aveva un modo di ragionare complesso: per grandi circonvoluzioni, grandi arcate. Anche la sua scrittura era complessa: stile ciceroniano. Anche il suo modo di raccontare era complesso: a me ricordava talvolta la rappresentazione che Orazio (*Odi*, IV. 2. 5-26) fa di Pindaro: “*Come un fiume che scende dai monti, che le piogge gonfiarono sopra le rive consuete, Pindaro ribolle e precipita immenso...*”. Era stato un caso che Bepi avesse scelto Pindaro come argomento della sua tesi di laurea?

Al di là dei campi della cultura, aveva profondi interessi per la società: l’Italia, la Danimarca, l’Europa, il mondo. Questi interessi non erano solo materia di indagini intellettuali, di diagnosi. Erano parte della sua vita: dall’impegno e dal rischio partigiano, durante la guerra, all’attività pratica, anche minuta, coi socialisti a Pisa negli anni 50. In quest’attività di partito mostrò d’averne molte doti “politiche”: un rapporto facile, aperto, con la gente; parola fluente; capacità dialettica. Aveva sicurezza di sé, ma questa sicurezza non era mai arroganza. La generosità che ha mostrato nella scuola, la mostrò anche nell’attività politica. Una volta gli fu offerta la candidatura per una carica elettiva: non volle.

Era rispettoso verso le idee degli altri, purché ognuno avesse rigore e coerenza con le proprie idee. Aveva un’intransigenza: verso la religione. Rifiutava l’idea di mistero come terreno di fede: il suo pensiero aveva una base razionalista. Era particolarmente severo sulle invasioni della Chiesa nelle cose dello Stato. Era però rispettoso verso chi viveva la propria fede religiosa in modo coerente. Era invece sferzante con chi aveva, nelle cose di religione, comportamenti d’incoerenza e di convenienza.

Era un uomo positivo: una ragionata fiducia orientava i suoi giudizi. Ma negli ultimi tempi le cose del mondo lo avevano indotto ad accenti di pessimismo: la crisi della scuola, il declino degli studi classici, la crisi del modello socialdemocratico di società, le cose d’Italia, l’Iraq, l’America imperiale. Su queste cose dava giudizi severi e soffriva di non poter fare qualcosa per contribuire a correggerle. Cercava la comprensione dei fatti e dei problemi di oggi anche studiandone le origini e i precedenti nella storia: ultimamente si occupava degli Arabi nella storia dell’Occidente e dell’incontro-scontro tra culture e civiltà. Negli ultimi tempi era molto impegnato anche con Internet, non solo come fonte d’informazione ma anche come sede di partecipazione a *fora* di discussione elettronica.

Han havde en kompleks måde at ræsonnere på: gennem store snoninger, store buer. Også hans måde at skrive på var kompleks: ciceroniansk stil. Også hans måde at fortælle på var kompleks. Mig mindede den undertiden om den fremstilling, som Horats (ode IV.2. 5-26) giver af Pindar: “som en flod, der falder fra bjergene, og som regnskyllene har fået til at svulme over de vante bredder. Pindar koger over og kaster sig frem, umådelig...” Havde det været et tilfælde, at Bepi havde valgt Pindar som emne for sit speciale?

Ud over kulturens græsgange havde han dybe interesser for samfundet: Italien, Danmark, Europa, Verden. Disse interesser gav ikke blot stof til intellektuelle undersøgelser, til diagnoser. De var en del af hans liv: fra byrden og risikoen som partisan under krigen til det praktiske virke, selv det mest ubetydelige, sammen med socialisterne i Pisa i 50'erne. I dette virke for partiet viste han sig at have mange “politiske” gaver: en let kontakt, åben, med folk, flydende tale, dialektisk dygtighed. Han var sikker på sig selv, men denne sikkerhed var aldrig arrogance. Den generøsitet, som han viste i skolen, viste han også i sit politiske virke. En gang blev han tilbudt at stille op til et politisk embede: han ville ikke.

Han havde respekt for andres ideer, når blot personen var konsekvent og kohærent med sine egne ideer. Han var uforsonlig over for en ting: mod religionen. Han afviste ideen om mysteriet som noget, der hørte troen til: hans tanke havde et rationalistisk grundlag. Han var særligt streng mod kirkens indblanding i statens sager. Men han havde fuld respekt for den, der udlevede sin sande religiøse tro på en kohærent måde. Han var derimod nådesløs mod den, der opførte sig ukohærent og bekvemt i religiøse forhold.

Han var en positiv mand: en rationel tillid styrede hans meninger. Men i den sidste tid havde verdenssituationen indgydt ham en overvægt af pessimisme: skolens krise, de klassiske studiers tilbagegang, krisen i samfundets socialdemokratiske model, forholdene i Italien, i Irak, det imperialistiske Amerika. Om disse forhold afgav han strenge domme, og han led under ikke selv at kunne gøre noget for at bidrage til at rette op på det. Han søgte at forstå hændelserne og problemerne af i dag også ved at studere oprindelserne til dem og deres præcedenser i historien: på det sidste var han optaget af araberne i Vestens historie og af mødet – sammenstødet mellem kulturer og civilisationer. I den sidste tid var han også meget optaget af internettet, ikke blot som kilde til informationer, men også som et sted til deltagelse i fora for elektroniske

Da alcuni anni avevamo preso l'abitudine di sentirci la domenica pomeriggio. Parlavamo di tutto: i fatti della settimana, le letture, il lavoro a cui ognuno attendeva. L'ultima domenica la nostra conversazione fu breve: quel giorno lui, che era sempre inesausto e inesauribile, non aveva più la forza di parlare e di ascoltare.

La malattia, annunciata da un periodo di malessere lungo un anno, forse più, è stata scoperta quando si è ritenuto che non ci fosse più niente da fare. Lo sentii rassegnato e sereno. Provai a contrastare la rassegnazione. Lui mi riferì il giudizio dei medici, mi chiese di non turbare l'equilibrio che aveva raggiunto nel suo animo e citò le parole che la Natura in Lucrezio (III. 931-1094) rivolge a chi vuole prolungare la vita: "serenamente arrenditi agli anni: è inevitabile" (961).

Al suo funerale Bepi, disteso in un mare di fiori, ci ha salutato con le note della *Primavera* di Vivaldi. Due colleghi, già suoi studenti (Ole Thomsen e Ivar Gjørup), lo hanno ricordato. La famiglia e gli amici lo hanno salutato col canto d'una canzone partigiana norvegese: un canto d'impegno civile e di fratellanza. Ora Bepi vive nel nostro ricordo e riposa in un parco, ai piedi d'un albero.

diskussioner.

I en del år havde vi fået for vane at tale sammen i telefon søndag eftermiddag. Vi talte om alt: ugens begivenheder, det, vi havde læst, det arbejde, som vi hver for sig var optaget af. Den sidste søndag var vores samtale kort: den dag havde han, som altid havde været utrættelig og umættelig, ikke mere styrke til at tale og at lytte.

Sygdommen blev varslet af en periode, der havde været et år, måske længere, hvor han ikke havde det godt. Den blev opdaget, da man mente, at der ikke længere var noget at gøre. Jeg forstod, at han var resigneret og rolig. Jeg prøvede at bekæmpe resignationen. Han fortalte mig lægernes dom, han bad mig om ikke at forstyrre den ligevægt, han havde opnået i sit sind, og han citerede ordene, som Naturen i Lucretius (III, 931 – 1094) henvender til ham, som vil forlænge livet: “overgiv dig afklaret til årene: det er uundgåeligt” (961).

Bepi, udstrakt på et hav af blomster, hilste os til sin begravelse med tonerne af Vivaldis Primavera. To kolleger, hans tidligere studenter (Ole Thomsen og Ivar Gjørup), holdt mindetale for ham. Familien og vennerne hilste ham ved at synge af en norsk partisang: en sang om civil forpligtelse og broderskab. Nu lever Bepi i vort minde og hviler i en park for foden af et træ.